

УДК 349.3
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2023.11>

Т. В. Мусіюк

orcid.org/0000-0002-0952-0307

*аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О. І. Процевського*

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Постановка проблеми. Розглядаючи питання міжнародних стандартів захисту дітей, дітей-сиріт та дітей, що залишилися без батьківського піклування, необхідно зазначити, що крім універсальних міжнародних стандартів, розроблених ООН, існують регіональні, міжрегіональні та субрегіональні принципи та норми, які не є загальноновизнаними та діють щодо держав однієї чи кількох географічних регіонів світу.

У зв'язку з тим, що 23 червня 2022 року під час проведення засідання Європейської ради за участі глав держав та урядів 27 держав-членів Європейського Союзу було прийняте рішення про надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС, Україна взяла на себе зобов'язання привести національне законодавство у відповідність до вимог стандартів Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предмет даного дослідження частково висвітлено у працях українських правознавців, таких як О.І. Вінгловська, І.К. Городецька, Ю.В. Деркаченко, Н.В. Плахотнюк, Р.Ф. Рахімова, О.М. Старовойтова, М.О. Стефанчук, Т.О. Титова, І.В. Чеховська, П.М. Рабінович, С. Солоткий, Л.В. Красицька, В.М. Стещенко, Ю.О. Трестер, П.І. Пархоменко та інші. У нашій статті ми звертались до праць таких вчених: Н.О. Васюк, яка розглядала Європейську Конвенцію про захист прав людини і основних свобод як особливий міжнародний договір про систему наднаціонального контролю [1], В.Є. Мармазов, який розглядав Європейську Конвенцію про захист прав людини і основних свобод з точки зору специфічного об'єкта судового тлумачення [2], О.В. Темченко, яка розглядала європейські акти з точки зору виконання української державою соціальної функції [3], Т.А. Стоянова, яка проводила аналіз впливу окремих положень Європейської конвенції про усиновлення при розгляді судами справ про усиновлення [4], С.Д. Чернік, яка досліджувала окремі проблемні питання застосування Європейської конвенції про усиновлення дітей [5].

У цій статті ми розглядаємо регіональні міжнародні акти Європейського Союзу, які безпосередньо чи опосередковано впливають на захист прав дитини.

Метою статті є з'ясування та теоретичне обґрунтування основних нормативно-правових актів Європейського Союзу у сфері регулювання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, котрі можливо охарактеризувати як «стандарти» у світовій практиці правового регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших основних документів Ради Європи стала Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод підписана 4 листопада 1950 р. представниками держав-членів Ради Європи [6], ратифіковано Україною 17.07.97 р. Конвенцією започатковано Європейський Суд з Прав Людини (ЄСПЛ) [1, розд. II, ст. 19–51], який став реально діючим механізмом захисту прав, декларованих самою Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод.

Надалі до Конвенції було прийнято ще 11 протоколів, які, як і перший, стали її невід'ємною частиною. Необхідність прийняття Протоколів була «викликана розширенням діапазону гарантованих Конвенцією прав і свобод людини та одночасно удосконалення механізму їхнього захисту» [7].

Конвенція відобразила новий підхід до міжнародно-правового захисту прав людини – створення органу наднаціональної юрисдикції та поклала на нього забезпечення конкретного завдання: практичної реалізації прав, передбачених Конвенцією. Таким органом став започаткований Конвенцією Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

Принциповим став і той факт, що Конвенція допустила пряме звернення громадян до створеного нею наднаціонального органу – Європейського Суду з прав людини. Таким чином, «через реалізацію права на індивідуальне звернення за захистом порушених прав до Європейського Суду з прав людини, Конвенція стала першим міжнародним правовим документом, що забезпечує встановлені цивільні та політичні права» [1, с. 118].

Необхідно звернути увагу, що Конвенція та Протоколи до неї за своєю юридичною природою є обов'язковим міжнародним правовим договором із встановленою системою наднаціонального

контролю за дотриманням прав людини на внутрішньодержавному рівні. Але це не означає, що одразу після ратифікації Конвенції громадяни цієї країни та їх об'єднання автоматично отримують право на звернення до Європейського Суду. Для цього необхідно, щоб держава-підписант звернулася до Європейського Суду з особливою заявою про визнання за її громадянами та їх об'єднань на таке право.

Таким чином, держава-підписант «самостійно приймає рішення про визнання такого права за своїми громадянами та їх об'єднаннями на звернення до Суду зі скаргою на діяльність своєї держави» [2, с. 34].

18 жовтня 1961 року в Турині Радою Європи була прийнята Європейська соціальна хартія (ЄСХ), яка набула чинності 26 лютого 1965 р. [8]. Вона також є одним з основоположних міжнародно-правових актів, які відносяться до міжнародних стандартів захисту прав людини в загалі та має важливе значення в регулюванні захисту дітей.

З точки зору тематики нашої роботи ми можемо констатувати, що Європейська соціальна хартія конкретизувала право дітей та підлітків на захист. Зокрема, було встановлено «мінімальний вік прийому на роботу (15 років), обмежено тривалість робочого дня для неповнолітніх, встановлено право молодих працівників та учнів на справедливую заробітну плату, встановлено заборону використовувати на роботах у нічний час осіб віком до 18 років, встановлено регулярний медичний огляд для осіб, молодших 18 років та інше» [8, ст. 7].

Таким чином, Європейська конвенція про захист прав людини разом з Європейською соціальною хартією стали найвідомішими договорами у сфері захисту соціальних прав та становлять основу системи захисту прав людини.

Як справедливо вказує О.В. Темченко, «вказані конвенції містять в основному норми, які стосуються загального носія прав – людини, а не особливого суб'єкта права – дитини. Проте до дитини, як і до будь-якого іншого суб'єкта прав, можуть бути застосовані всі постанови ЄКПЛ та ЄСХ(п)» [3, с. 4].

Виходячи з необхідності визнання загальних принципів і практики в питаннях усиновлення дітей, для зменшення складних труднощів, що створювалися цими відмінностями, і одночасно для сприяння благополуччю усиновлених дітей в рамках Ради Європи в Страсбурзі 24 квітня 1967 року була прийнята Європейська конвенція про усиновлення дітей. В подальшому 7 травня 2008 року на 118 засіданні Комітету Міністрів Ради Європи була прийнята Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута). Перегляд документу було пов'язано з наявністю у Конвенції 1967 року певних положень, які

вже застаріли та стали суперечити прецедентній практиці Європейського суду з прав людини. Ратифіковано Україною 15.02.2011 р. [9]. Конвенція визначає основні засади усиновлення.

Виходячи з основних положень Конвенції необхідно підкреслити, що головний критерій для прийняття рішення компетентного органу про усиновлення є відповідність його найвищим інтересам дитини, що є фундаментальним, комплексним принципом інституту усиновлення, що включає дотримання усиновлювачем усіх умов усиновлення та здатність надати дитині належне сімейне виховання [4, с. 161].

Ми можемо констатувати, що «Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) є найважливішим міжнародним документом, якій захищає основні права дитини при усиновленні: забезпечує можливість контролювати процедуру усиновлення з точки зору забезпечення найвищих інтересів дитини» [5, с. 222].

Дотримання прав дитини у процесі судочинства регламентує Європейська конвенція про здійснення прав дітей (ETS № 160), прийнята 25 січня 1996 року і ратифіковано Україною 03.08.2006 року [10]. Країни-підписанти домовились про заходи процесуального характеру по забезпеченню здійснення прав дитини: право бути поінформованим та висловлювати свою думку у процесі судочинства, право звернутися з клопотанням про призначення спеціального представника та інше. Як контрольний механізм було створено Постійний комітет, покликаний відстежувати проблеми, пов'язані з реалізацією положень цієї конвенції.

Таким чином, ми можемо констатувати, що ефективність регіональних механізмів захисту прав дитини значною мірою залежить не так від якості принципів і норм, як від взаємодії з внутрішньодержавними принципами, нормами, механізмами. Удосконалення законодавства України в галузі прав дитини, включаючи реалізацію прав дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, має здійснюватися на основі принципів та норм міжнародного права. Тут насамперед слід ратифікувати вже прийняті акти та зосередити зусилля на їх здійсненні на внутрішньодержавному рівні.

З урахуванням сучасних глобальних процесів, ґрунтуючись на досвіді регіонального, двостороннього та багатостороннього співробітництва, необхідне суттєве посилення універсальної співпраці у сфері прав дитини у напрямку формування глобальної системи реалізації прав людини, де їх захист є безумовно важливим, але лише як однією з багатьох складових.

Література

1. Васюк Н. О. Конвенція про захист прав людини і основних свобод як обов'язковий міжнародних дого-

вір про систему наднаціонального контролю за дотриманням прав людини. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 13. С. 117–119.

2. Мармазов В.Є. Європейська Конвенція про захист прав та основних свобод людини як специфічний об'єкт судового тлумачення. *Право України*. 2002. № 10. С. 33–35.

3. Темченко О.В. Соціальна функція української держави у сфері захисту прав дитини: європейський контекст. *Підприємництво, господарство і право*. № 9. 2010. С. 3–6.

4. Стоянова Т.А. Аналіз впливу окремих положень Європейської конвенції про усиновлення при розгляді судами справ про усиновлення. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 159–162.

5. Чернік С. Д. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута): Проблемні аспекти. *Наукові записки. Серія: право*. Випуск 14, 2023. С. 219–223.

6. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (повний текст). URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols> (дата звернення: 16.10.2023).

7. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Париж, 20.11.1952. URL: <file:///C:/Users/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D0%B9/Downloads/f23689n529.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

8. Європейська соціальна хартія. Турин, 18 жовтня 1961 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_300#Text (дата звернення: 06.11.2023).

9. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text (дата звернення: 15.11.2023).

10. Європейська конвенція про здійснення прав дітей. Страсбург, 25 січня 1996 року. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00X2C4BD01> (дата звернення: 15.11.2023).

Анотація

Мусіюк Т. В. Європейські стандарти захисту дітей, дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування. – Стаття.

У даній статті автором при дослідженні даного питання було розглянуто документи Ради Європи, а саме Європейська конвенція про захист прав людини та основні свободи. Конвенція відобразила новий підхід до міжнародно-правового захисту прав людини. Принциповим став і той факт, що Конвенція допускає пряме звернення громадян до створеного нею наднаціонального органу – Європейського Суду з прав людини. Таким чином, Європейська конвенція про захист прав людини разом з Європейською соціальною хартією стали найвідомішими договорами у сфері захисту соціальних прав та становлять основу системи захисту прав людини.

Автор акцентує увагу, що виходячи з основних положень Конвенції необхідно підкреслити, що головний критерій для прийняття рішення компетентного органу про усиновлення є відповідність його найвищим інтересам дитини, що є фундаментальним, комплексним принципом інституту усиновлення, що включає дотримання усиновлювачем усіх умов усиновлення та здатність надати дитині належне сімейне виховання.

У даному дослідженні автор констатує, що Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) є найважливішим міжнародним документом, який захищає основні права дитини при усиновленні.

Таким чином, авторська позиція констатує, що ефективність регіональних механізмів захисту прав дитини значною мірою залежить не так від якості принципів і норм, як від взаємодії з внутрішньодержавними принципами, нормами, механізмами. Удосконалення законодавства України в галузі прав дитини, включаючи реалізацію прав дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, має здійснюватися на основі принципів та норм міжнародного права.

З урахуванням сучасних глобальних процесів, ґрунтуючись на досвіді регіонального, двостороннього та багатостороннього співробітництва, необхідне суттєве посилення універсальної співпраці у сфері прав дитини у напрямку формування глобальної системи реалізації прав людини, де їх захист є безумовно важливим, але лише як однією з багатьох складових.

Ключові слова: соціальний захист; дитина-сирота; дитина позбавлена батьківського піклування; становлення; законодавство; правове регулювання; захист.

Summary

Musiyuk T. V. European standards protect children, orphans and children who have been orphaned without their father's care. – Article.

In this article, the author examines the documents of the Council of Europe, namely the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The Convention reflected a new approach to international legal protection of human rights. The fact that the Convention allowed direct appeal of citizens to the supranational body established by it – the European Court of Human Rights – was also fundamental. Thus, the European Convention on Human Rights, together with the European Social Charter, have become the most famous treaties in the field of social rights protection and form the basis of the human rights protection system.

The author emphasises that, based on the main provisions of the Convention, it is necessary to emphasise that the main criterion for the decision of the competent authority on adoption is its compliance with the best interests of the child, which is a fundamental, comprehensive principle of the adoption institution, including the adopter's compliance with all conditions of adoption and the ability to provide the child with proper family upbringing.

In this study, the author states that the European Convention on the Adoption of Children (Revised) is the most important international instrument protecting the fundamental rights of the child in adoption. Thus, the author's position is that the effectiveness of regional mechanisms for the protection of children's rights largely depends not so much on the quality of principles and norms as on the interaction with domestic principles, norms and mechanisms. Improvement of Ukrainian legislation in the field of children's rights, including the realisation of the rights of orphans and children left without parental care, should be based on the principles and norms of international law.

In view of current global processes, based on the experience of regional, bilateral and multilateral cooperation, it is necessary to significantly strengthen universal cooperation in the field of children's rights towards the formation of a global system for the realisation of human rights, where their protection is certainly important, but only as one of many components.

Key words: social protection; orphan; child deprived of parental care; formation; legislation; legal regulation; protection.